

Hautausmaa, iloinen kesälomakohde

Ilona Pajari

Vapaa tutkija, Sosiaalhistorian dosentti

Saapuessaan uudelle paikkakunnalle joku selvittää museoiden sijainnin, joku karaoken. Nämä ovat oleellisia asioita ihmisen hyvinvoinnille, mutta kuolemantutkija selvittää tietysti ensin, missä sijaitsevat seudun hautausmaat. Hautausmailla voi tutustua seudun historiaan, ainakin siinä määrin kuin hautapaikkojen määräaikaisuus sallii. Jos luulit tuntevasi kaikki suomalaiset sukunimet niin piipahdapa vieraan seudun hautausmaalla. Symboliikkaa tunteva voi bongata hautamuistomerkeistä ruusuja ja viljalyhteitä, tähtiä ja aamunkoittoja. Paikallisen kiviveistämön tasokin tulee tutuksi.

Suomalaisten hautausmaiden historia on melko samantapainen kuin muissakin pohjoiseurooppalaisen kulttuuripiirin maissa. Hygieniavaatimukset siirsivät ensin hautaamisen pois kirkkoista 1700-luvun loppupuolelta alkaen, sitten hautausmaat pois kaupunkien keskustoista vuoden 1870 terveydenhuoltoasetuksella. Ensimmäisiä kaupungin ulkopuolelle perustettuja hautausmaita oli Porvoon [Näsinmäen hautausmaa](#) vuonna 1789, [Turun ”uusi” hautausmaa](#) on vuodelta vuonna 1807. Jos löydät vanhan, kirkon ympärillä edelleen sijaitsevan hautausmaan, kuten vaikkapa [Rautjärven hautausmaa](#), se johtuu siitä, että hautausmaa ei muodostanut uhkaa hygienialle samalla tavoin kuin katujen keskellä sijaitsevat, moneen kertaan hiekalla korotetut ja nesteitä kadulle vuotavat kaupunkien hautausmaat. (Wirkkala 1945, 36.)

Suljetun hautausmaan alue voitiin muuttaa puistoksi, kuten Helsingissä [Vanha kirkkopuisto](#), joka myös Ruttopuiston nimellä tunnetaan. Helsingin keskustassa on vanhempikin hautausmaa, jota ei tosiaankaan muutettu puistoksi, vaan sen yli sopii itse kunkin taapertaa matkalla Suurkirkon portaille. Nykyisen Senaatintorin luoteisnurkassa sijaitsi vuosina 1724–1827 [Ulrika Eleonoran kirkko](#), eikä tuohon aikaan ollut kirkkoa ilman vainajia sen lattian alla tahi välittömässä läheisyydessä. [Linkin takana oleva uutinen](#) kertoo hautausmaan luita löytyneen ”paikoin vain 60 senttimetrin syvyydestä torin kiveyksen alapuolelta”, mikä kertonee oman aikansa hautausmaakulttuurista sekini. Routa on voinut myllertää maaperää, mutta ”six feet under” ei todellakaan aina toteutunut.

Kun hautausmaat oli saatu hygieenisesti siirrettyä kauemmas asutuksesta, oli seuraavan polven vuoro sivistää hautauskulttuuria. Kuvataiteilija Ilmari Wirkkala, kirjailija Maila Talvio ja rovasti V.E. Forsman olivat Hautausmaan ystävät ry:n voimahahmoja maailmansotien välisenä aikana. Yhdistys puuttui kirjoituksissaan ja seurakunnille lähettämässään ohjeissa tuohon aikaan heidän mukaansa hautausmailla vallinneeseen sekavuuteen ja epäsiisteyteen. Monia uusia hautausmaita ei ollut juurikaan suunniteltu, eikä niiden hoitoa järjestetty. Ennen yhteiskunnan autoistumista ei kauempana sijaitseville hautausmaille kulkeminen ollut helppoa, eikä omaisilla välttämättä aina intoakaan paneutua haudanhoitoon. Tuohon aikaan seurakunnat eivät vielä ratkaisevasti vastanneet hautausmaiden tai yksittäisten hautojen hoidosta. Kuvaavaa on, että suntioiden oikeus laiduntaa karjaansa hautausmailla päättyi vasta vuonna 1929. (Wirkkala 1945, 87.)

Vanhoilla hautausmailla voikin nähdä merkkejä siitä, mitä hautausmailla ennen tapahtui. Reunakivet ovat nykyihmisen mielestä ehkä juhlallisia ja arvokkaita, siinä missä rauta-aidan ympäröimä vanha hauta salaperäinen tai muusta hautausmaasta erillisenä kummallinen. Molemmat liittyvät kuitenkin tuohon karjan laiduntamiseen. Rauta-aidat eivät olleet olemassa (ainakaan ensisijaisesti) vainajien pitämiseksi haudassa, vaan pitämässä eläimet poissa haudalta. Reunakivet taas ovat joko jäljellä vanha rauta-

aidan pohjustuksesta, tai esteettisenä muistona aidoista. Jotkut haudat on edelleen peitetty kivipaadella tai hiekalla; nämäkin ovat vanhempaa hautausmaadesignia, jota nykyään ei juuri sallita.

Kuva 1. Rauta-aidalla ympäröity hauta Sauvon hautausmaalla. Kuva Ilona Pajari.

Vanhojen hautausmaiden muistomerkkien moninaisuus viehättää ihmisiä, samoin mahdollinen maaston vaihtelevuus ja hautojen sijoittelu muutenkin kuin ruutukaavan mukaan. Näin ei ole aina ollut. Hautausmaan ystävät ry. vaati 1920-luvulta alkaen ryhtiä suomalaisille hautausmaille, yllä mainituista syistä. Onkin totta, että missä hautojen

löytäminen puutteellisen kirjanpidon takia oli vaikeaa, tai omaiset istuttelivat nopeasti viidakoksi kasvavia kasveja kullekin haudalle, oli syytä puuttua asioihin. Aikakauden esteettiselle ajattelulle lienee ollut myös tyypillistä se, että kovin erilaiset ja moninaiset hautamuistomerkit koettiin kiusallisina asioina. Jo vuoden 1926 esitelmässään rovasti Forsman ehdotti hautamuistomerkkien maksimikorkeudeksi 1,40 metriä, ja että hautausmaa jaettaisiin osastoihin, joissa kussakin sallittaisiin vain tietynlaisia muistomerkkejä. (Forsman 1926.)

Varhaisten hautausmaauudistajien ajattelussa kiinnittää huomiota seikka, jonka olen huomannut muissakin yhteyksissä: kuolemankulttuurin pitäminen sivistyksen mittana. (Esim. Pajari 2017.) Helsingin olympialaisten alla vuonna 1952 huolestuttivat hautaustoimistojen ikkunoissa esillä olevat ruumisarkut; neljännesvuosisata aiemmin pelättiin turistien paheksuvan hoitamattomia hautausmaita. Forsman esitteli ruotsalaisia ja saksalaisia esimerkkejä hyvin järjestetyistä hautausmaista. Ja kuten vuonna 1955 julkaistu hautausmaaopas *Jumalan puistot kauniiksi* Ordnung muss sein -hengessä muistuttaa: järjestys on kauneutta.

Hautausmaiden yhteydessä on edelleen hyvä irrottautua kotimaisesta tarkastelusta, tällä kertaa englanninkielisen maailman suuntaan. Julie Rugg on todennut, että Ison-Britannian ensimmäisen maailmansodan jälkeisessä hautausmaasuunnittelussa korostui tuoreiden sotilashautausmaiden vaikutus. (Rugg 2013, 385.) Brittien haudathan sijaitsivat Manner-Euroopassa, mutta juuri Forsmanin ja kumppaneiden huolehtima turismi kehittyi kansan matkatessa läheistensä haudoille. Yhdenmukaiset sankarihautojen rivit tekivät ihmisiin suuren vaikutuksen, ja muokkasivat makumieltymyksiä kohti siviilienkin hautojen linjakasta samankaltaisuutta. Mutta kaikella on aikansa: vuosituhannen lopulla jo paheksuttiin monotonisia ”matkalaukkuhautakivien” rivistöjä. (Lempiäinen ja Nickels 1990, 19.)

Kuva 2. Hautausmailla näkyy usein paikallisuus, mutta tässä kuvassa myös tiukasti tulkittujen hautakivinormien vaikutus. Taustalla vanhempi kivi muistuttamassa toisenlaisesta ajattelusta. Peräseinäjoen hautausmaa. Kuva Ilona Pajari.

Yhteiskunnan viimeaikainen kehitys näkyy suomalaisilla hautausmailla ehkä odotettua vähemmän: onhan maamme edelleen voittopuolisesti evankelis-luterilainen ja kirkon velvollisuus ylläpitää hautausmaita näkyy niiden ilmeessä. 1900-luvun alkupuolen sivistämispyrkimykset otettiin seurakunnissa tosissaan. Kuolemankulttuurin muutos on havaittavissa kenties hautakivien henkilökohtaistumisessa - harvoin enää mainitaan kivissä titteli poikineen - mutta yhdenmukaisuus ja irtiottojen vähäisyys ovat leimauttavia suomalaisille hautausmaille. Ehkä selvin muutos hautauskulttuurissa on polttohautauksen yleistyminen, ensiksi pääkaupunkiseudulla ja eteläisessä Suomessa, sitten muualla maassa.

Niin kauan kuin maan ensimmäinen, vuonna 1926 toimintansa aloittanut krematorio sijaitsi Helsingin Hietaniemessä, ei tuhkien hautaaminen tai muualle sijoittaminen ollut valtakunnallisesti oleellinen kysymys. Tuhkauksia suoritettiin vuosittain vain muutamia satoja. Vasta viime vuosikymmeninä polttohautauksesta on tullut paikoin vallitseva tapa, eikä se vieras asia liene kellekään. (Esim. Lahtinen 1989.)

Hautausmailla tuhkan hautaaminen voi olla yksinkertainen asia: arkulle varattuun hautaan mahtuu useampia uurnia. On myös erillisiä uurnahautausmaita, joilla haudat ovat pienempiä, samoin muistomerkit. Vuonna 1989 käyttöön otettu [Porin metsähautausmaa](#) on jo ulkoasunsa puolesta nykyaikainen uurnahautausmaa, vaikka siellä suoritetaan muitakin hautauksia.

Kuva 3. Porin metsähautausmaa. Kuva Ilona Pajari.

Metsähautausmaa on ollut ratkaisu erityisesti silloin, kun maasto ja seurakunnan voimavarat eivät suosi 1800-luvun loppupuolella kehittyneen puutarhahautausmaaideaalin toteuttamista (Takala 2007). Hauta luonnon keskellä myös puhutteli eri maiden hautausmaareformisteja. Tukholman vuonna 1920 käyttöön otettu [Skogskyrkogården](#) lienee tunnetuimpia esimerkkejä tästä.

Tuhkan sijoittaminen hautausmaalle ei tarkoita vain uurnan laskemista hautaan. Tuhkan sirottelu luontoon on monelle tuttua, mutta tuhkan voi sirotella myös erilliselle alueelle hautausmaalla. Tälle alueelle ei pystytetä omia muistomerkkejä, vaan on mahdollista kiinnittää vainajan henkilökohtaiset tiedot sisältävä kyltti alueella sijaitsevaan alustaan.

Kuva 4. Uurnalehtoon haudattujen muistokivi Pyhärannan hautausmaalla. Kuva Ilona Pajari.

Hautausmailla olemme ikuisuuden äärellä, mutta iäisyyttä löytyy lähinnä kulttuurihistoriallisesti arvokkaista muistomerkeistä tai suojelluista hautausmaiden vanhoista osista. Jos haudan hoidosta ei tehdä uutta sopimusta 25 vuoden jälkeen eli suostuta maksamaan edelleen, hauta otetaan käyttöön uudelleen. Hautakivien kohtalona on siirtyä sivuun, kuten meidän elävien ihmistenkin.

Kuva 5. Ilmoitus haudan hoitosopimuksen päättymisestä Paraisten hautausmaalla kesällä 2011. Kuva Ilona Pajari.

Miten hautauskulttuuri kehittyi tulevina vuosina? Tuhkaus yleistyy edelleen, vanhat haudat saavat uudet asukkaat. Hautaustoimilaki rajoittaa Suomessa vainajan jäännösten käsittelyä, joten meidän on turha haaveilla vaikka avaruuteen matkaamisesta tai timantiksi puristumisesta kuolemamme jälkeen. Hautausmailla taas on omat, sinänsä [väljät ohjeensa](#), joita on kuitenkin tavattu tulkita yhdenmukaisuuden suuntaan.

Virtuaalinen muistaminen voi tehdä haudan jollekulle tarpeettomaksi, toisaalta esineiden tuominen haudoille on uudehko tapa vaalia vainajan muistoa.

Hautausmaiden uudistaminen, järjestäminen ja kehittäminen ovat olleet osa maailmankuvan muutosta. Hygienia, rationaalisuus, hallinta - kenties kuoleman aiheuttamien tunteidenkin hallinta - kaikkia näitä seikkoja on haluttu nähdä hautausmailla. Mutta ei pidä antaa historioitsijan mielikuvituksen liiaksi lentää. Yksi merkittävimpiä tekijöitä, joka on vaikuttanut hautausmaiden suunnitteluun, jonka liikkuminen ja vapaa itsensä toteuttaminen on haluttu turvata, on tietenkin - ruohonleikkuri. (Esim. Wirkkala 1930, 13, 49; Rugg 2013, 332-331.)

Jokaisella hautausmaan kävijällä on suosikkinsa. Tunteita herättävät pienten lasten haudat, taidehistoriallisesti arvokkaat veistokset, osuvat kiveen kaiverretut lauseparret, jokaisella on kannattajansa. Minulle on erityisesti jäänyt mieleen Porin Reposaaressa muutenkin tunnelmalliselta hautausmaalta hautakivi, jossa tiivistyy seudun talous-, sosiaali- ja kulttuurihistoria ainakin siinä määrin kuin minä sitä tunnen.

Kuva 6. Hautakivi Reposaaressa. Kuva Ilona Pajari.

Kirjoittaja

Toiset naiset saavat Pariisista tuliaisiksi hajuvettä ja viinejä. Ilona Pajari sai mieheltään tuliaisiksi kuvia Père Lachaisen hautausmaalta.

Kirjallisuutta

Aaltonen, Pirjo, Harri Palo, Olavi Rimpiläinen, Ahto Rintala, Pertti Ruotsalo ja Pekka Särkiö (toim.) 2005. *Hautaustoimen käsikirja*. Helsinki: Edita.

Forsman, V.I. 1926. *Hautausmaista. Niiden järjestämisestä ja kaunistamisesta*. Helsinki: Otava.

Gardberg, C.J. 2003. *Maan poveen. Suomen luterilaiset hautausmaat, kirkkomaat ja haudat*. Helsinki: Schildts & Söderströms.

”Hautaustoimen malliohjesääntö”. 2003.

[http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/B5506B7E88ECA121C22577E00046AAEB/\\$FILE/yl_eiskirje26-2003.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/B5506B7E88ECA121C22577E00046AAEB/$FILE/yl_eiskirje26-2003.pdf)

Hautausoimilaki. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030457>

Jumalan puistot kauniiksi. 1955. Toim. Laajennetun piispainkokouksen asettama komitea. Suomen kirkon sisälähetysseura r.y.

Lahtinen, Tuomo. 1989. *Polttohautaus Suomessa. Aatehistoria ja kehitys*. Åbo: Åbo Akademi.

Lempiäinen, Pentti ja Brita Nickels (toim.) 1990. *Viimeiset leposijamme. Hautausmaat ja hautamuistomerkit*. Imatra: SLEY-kirjat.

Lindgren, Liisa. 2009. *Memoria. Hautakuvanveisto ja muistojen kulttuuri*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Pajari, Ilona. 2017. ”Coffins in Finland: the history of production, design, attitudes.” *Mortality*. doi: 10.1080/13576275.2017.1417247

Rugg, Julie. 2013. *Churchyard and Cemetery. Tradition and Modernity in Rural North Yorkshire*. Manchester: Manchester University Press.

Takala, Timo. 2007. *Luonnonmukaiset metsähautausmaat*. Luento 17.4., TKK maisema-arkkitehtuuri.

http://www.arkkitehtiasema.fi/Kartat/imuroitavat/Julkaisut/Luonnonmukainen_metsahautausmaa_Timo%20Takala.pdf

Talve, Ilmar. 1988. "Kalmisto - hautausmaa - kirkkotarha. Kulttuurihistoriaa Suomen hautausmailla. *Elämän merkit. Turun arkkihiippakunta 1989*. Loimaa: Loimaan kirjapaino.

Talvio, Maila. 1927. *Jumalan puistot. Leposijoja ja hautausmaita*. Porvoo: WSOY.

Wirkkala, Ilmari. 1930. *Haudan ja hautausmaan hoito*. Helsinki: Otava.

Wirkkala, Ilmari. 1945. *Suomen hautausmaiden historia*. Porvoo: WSOY.